

Antoni Viladamor i la *Història general de Catalunya*: la relació amb els seus coetanis i la recepció de l'obra fins al segle XIX*

per Eulàlia Miralles

*En la son de l'oblit tant sepultades
estàvan, Cathalunya, tes grandesas,
que dels teus lo valor, glòria y proesas,
ja casi del tot èran acabadas.*

*Mes lo vent de la Història à descolgades
las brasas de la sendra y tan encesas
las mostra que, a la par de les compresas,
las de major ardor són apagadas.*

Joan Gaspar de Prat¹

RESUM:

Antoni Viladamor (m. Barcelona 1585), arxiver de l'Arxiu Reial de Barcelona i secretari del lloctinent general Diego Hurtado de Mendoza, príncep de Melito, és l'autor de la inacabada *Història general de Catalunya*. L'historiador es relacionà, en vida, amb personatges influents a la cort com l'esmentat príncep de Melito i Lluís de Requesens, i mantingué probablement contactes amb els també historiadors Pere Antoni Beuter, Jerónimo Zurita i Lluís Pons d'Icard. Després de la seva mort l'obra de Viladamor, que s'ha conservat manuscrita, ha estat coneguda al llarg dels segles: Jeroni Pujades, Francesc Xavier Dorca, Jaume Pasqual i Jaume Collell són només alguns dels noms més destacats entre tots aquells que s'hi han interessat.

PARAULES CLAU:

Renaixement; historiografia; transmissió manuscrita; Viladamor.

ABSTRACT:

Antoni Viladamor (d. Barcelona 1585), who was the archivist of the royal archives of Barcelona and secretary to viceroy Diego Hurtado de Mendoza, prince of Melito, is the author of the unfinished *Història general de Catalunya*. In his lifetime he had dealings with influential people at court, such as the said prince of Melito and Lluís de Requesens, and he was also probably in touch with the historians Pere Antoni Beuter, Jerónimo Zurita and Lluís Pons d'Icard. After his death, Viladamor's work, though preserved in manuscript form only, was well known throughout the centuries, by authors such as Jeroni Pujades in the seventeenth, Francisco Xavier Dorca and Jaume Pasqual in the eighteenth, and Jaume Collell in the nineteenth centuries.

KEY WORDS:

Renaissance; Catalan historiography; manuscript transmission; Viladamor.

* Aquest article s'inscriu en la línia dels estudis promoguts per la càtedra de Literatura Catalana Moderna de la Universitat de Barcelona (PB98-1193-C03-01).

1. Sonet de Joan Gaspar de Prat als prolegòmens de la *Corònica universal del principat de Catalunya* de Jeroni Pujades (Barcelona, Jeroni Margarit, 1609, f. [2v] prel.; també a J. PUJADES,

La figura de l'historiador Antoni Viladamor (m. Barcelona 1585), arxiver i secretari reial, ha merescut menys atenció de la crítica que la d'altres contemporanis seus —pensem, per exemple, en els casos de Francesc Tarafa o Pere Gil;² els contactes de Viladamor amb el cronista d'Aragó Jerónimo Zurita o amb els historiadors catalans Pere Antoni Beuter i Lluís Ponç d'Icard, així com l'interès que un autor com ell va despertar en Jeroni Pujades poc després de la seva mort, en els canonges Francesc Xavier Dorca i Jaume Pasqual al tombant del set-cents al vuit-cents, o, encara, al segle passat, en Jaume Collell, entre d'altres, permeten asseverar que és necessari un estudi detallat sobre l'autor i la seva *Primera part de la Història general de Catalunya* (1585).³

Antoni Viladamor i l'abast del seu projecte cronístic

ENTORN FAMILIAR I RELACIONS PERSONALS: JERÓNIMO ZURITA, LLUÍS PONÇ D'ICARD I PERE ANTONI BEUTER

Antoni Viladamor era fill de Joan Viladamor, de qui heretà el càrrec d'arxiver reial, i de Violant; es casà amb Elisabet Puig de Roda i d'ella hagué un fill, Antoni Joan, que havia de succeir-lo, també, en el seu càrrec de l'Arxiu Reial.⁴ L'historiador va exercir com a arxiver durant dues etapes (1553-1572 i 1584-1585), en la primera de les quals devia coincidir amb l'historiador Jerónimo Zurita durant l'estada que aquest féu a l'arxiu (1553); des de 1567, el seu nom apareix, com a secretari, relacionat amb el del lloctinent general Diego Hurtado de Mendoza.

D'altra banda, el pare d'Antoni, Joan Viladamor, fou administrador dels béns d'una de les famílies catalanes amb més rellevància d'aleshores, els Requesens;

Crònica universal del principado de Catalunya, Barcelona, José Torner, 1829-1832, 8 vol., a cura de F. Torres Amat, P. de Bofarull i A. Pujol; I, XIII).

2. Ambdós són també autors la producció dels quals ens ha arribat manuscrita, a excepció del *De origine ac rebus gestis regum Hispaniae* de Tarafa, però que han aconseguit cridar l'atenció de la crítica; vegeu, per exemple, l'edició moderna de la geografia de Gil (J. IGLÉSIES, *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*, Barcelona, Quaderns de geografia/1, 1949) o de la *Crònica de cavallers catalans* de F. Tarafa (Barcelona, Asociación de Bibliófilos, 1952-1954, a cura d'A. Armengol). Per a l'obra tarafiana, vegeu E. MIRALLES i M. TOLDRÀ, «La tradició manuscrita de l'obra de Francesc Tarafa: biblioteques de Barcelona», *Anuari de Filologia* XX, 1997, Secció C, núm. 8, 43-78.

3. Actualment preparo una tesi doctoral sobre Antoni Viladamor i la seva *Història general de Catalunya*. Per a les notícies biogràfiques sobre l'autor i la documentació sobre la tasca d'arxiver que desenvolupà a l'Arxiu Reial, vegeu E. MIRALLES, «L'historiador Antoni Viladamor i el seu entorn familiar: notes biogràfiques», *Pedralbes* 17, 1997, 121-152; fa poc ha aparegut un volum divulgatiu sobre el text de la història: L. ORRIOLS, *Antoni Viladamor i la seva «Història general de Catalunya». La invenció de la història*, Barcelona, Dalmau, 1999.

4. Abans dels Viladamor dues nissagues més d'arxivers van ocupar el càrrec a l'arxiu, els García i els Carbonell (F. UDINA MARTORELL, *Guía histórica y descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1986, 39-48, 129-132, 151-152); per als García vegeu també J. RUBÍ i BALAGUER, «L'arxiver Diego García», *Humanisme i Renaixement*, Barcelona, PAM, 1990 (329-366) 339-341; per als Carbonell em valc de la introducció d'A. Alcoberro a P. M. CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, Barcelona, Barcino, 1997, 2 vols, 14-15; per als tres Viladamor remeto a MIRALLES, «L'historiador Antoni Viladamor...», 128-129, 133-134 i 137-138.

la relació que Joan hi va establir seria, anys a venir, molt profitosa per a la trajectòria professional d'Antoni.⁵ El 1526 Estefania de Requesens, filla de Lluís de Requesens, segon comte de Palamós, i d'Hipòlita Roís de Liori, es va casar amb l'aristòcrata castellà Juan de Zúñiga i Avellaneda. La família es va traslladar a la cort, on Zúñiga feia de preceptor del futur Felip II; el fill d'aquest matrimoni, Lluís de Requesens i de Zúñiga, fou patge del príncep i van créixer plegats.

Lluís de Requesens era educat al costat del futur rei, raó per la qual és fàcil d'imaginar que parents i amics busquessin un tracte semblant per als seus fills. El 14 de setembre de 1535 Estefania de Requesens explicava, en una lletra a la seva mare, que estava mirant d'introduir un jove «mosèn Pons» com a patge del seu fill; aquest jove sembla que podria ser el tarragoní Lluís Ponç d'Icard, emparentat amb els Requesens per part de pare.⁶

Antoni Viladamor, segons consta pel testament del seu pare Joan, ordenat a Barcelona el 1556, també havia passat temporades a la cort. El testador, que institueix hereu universal l'únic fill mascle que li queda viu encara, Antoni, recorda:

«E si per ventura no's contentara de aquest legat ni de aquesta mia testamentària disposició, abans hi contravindrà demanant major part o portió per qualsevol rahons o causes, en aquestos casos y quiscū de aquells, vull y ordon que lo dit Antoni, fill meu, haje y sie tengut pendre en compte dels drets y totes altres coses pretendrà tenir o que li pertanyen en mos béns tot lo que jo he despès per ell, axí en la cort de sa magestat com en Castella y altrament, segons constarà per letres de cambis y altres largícies que's mostrarà y's trobarà haver jo per ell pagat.»⁷

Així, consta explícitament que Antoni havia estat a la cort, però no sabem exactament ni a quina edat ni en condició de què. És lícit pensar que hi hagués sojornat al costat de la família Requesens-Zúñiga, potser com a patge del jove Lluís;⁸ posat que fos així, i cas que es confirmés la hipòtesi apuntada sobre una possible estada de Lluís Ponç d'Icard a la cort com a patge del futur governador de Milà, aleshores potser Viladamor i Ponç d'Icard van coincidir a la cort de joves. Si més no, sempre serà versemblant la conjectura que, directament o indirecta a través dels Requesens, ambdós historiadors van tenir notícia l'un de l'altre.

Potser fou també per mitjà dels Requesens que Viladamor va conèixer l'historiador i teòleg Pere Antoni Beuter —sí, com a mínim, la seva obra. Hipòlita Roís de Liori mantenia contactes epistolars, almenys des de 1535, amb Beuter,

5. Sobre Joan Viladamor com a administrador dels Requesens, vegeu MIRALLES, «L'historiador Antoni Viladamor...», espec. 130-131.

6. La hipòtesi va ser proposada per E. DURAN (*Lluís Ponç d'Icard i el «Llibre de les grandeses de Tarragona»*, Barcelona, Curial, 1984, 14-15) i l'ha represa M. J. MASSÓ («Notes per a una biografia de L. Pons d'Icard», *Treballs canongins* I, 1985, 81).

7. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB): notari Sunyer, *Llibres testamentaris* (1527-1558), lligall 20, f. CLIV.

8. Tot i que no coneixem la data exacta del naixement d'Antoni Viladamor m'inclino a pensar que era una mica més gran que Lluís de Requesens i de Zúñiga (n. Barcelona 1528), és a dir, que havia nascut cap a l'any 1525; així, quan Antoni va morir el 1585 rondava la seixantena.

i el valencià va dedicar el *Sumario del libro de las ceremonias de la misa* al gendre d'aquesta, el «muy illustre señor el señor don Juan de Cúñiga, comendador mayor de Castilla, ayo del príncipe [Felip], nuestro señor, y su mayordomo mayor».⁹

La relació entre les famílies Requesens i Viladamor va perdurar almenys fins a 1573, com es dedueix per dues cartes conservades a l'Arxiu del Palau.¹⁰ Per la segona d'aquestes lletres sabem que Antoni Viladamor era l'any 1573 a Madrid, probablement al costat de l'antic lloctinent general del Principat Diego Hurtado de Mendoza, i fóra versemblant pensar que participà activament en la vida de la cort sota la protecció de Requesens i el príncep de Melito, com a mínim fins a la mort d'ambdós, el 1576 i el 1578, respectivament.

Tenim documentat Viladamor com a arxiver de l'Arxiu Reial de Barcelona els anys 1553-1572, i suposem que s'estigué a Madrid almenys des d'aquesta data fins a 1578; també sabem del cert que l'any 1583 era a San Lorenzo de El Escorial, però falten dades per concretar amb precisió quins foren els seus moviments els anys 1572-1584, mentre Gabriel Olzina comandava l'Arxiu Reial en nom seu.¹¹ És versemblant pensar que, almenys d'ençà de 1564, Viladamor ocupava part del seu temps en cerca d'informació per a la redacció de la seva crònica.

La concepció de la Història general de Catalunya: desencadenants i propòsits. Les fonts coetànies

L'any 1564 les Corts de Barcelona demanaren al rei el nomenament d'una «persona experta, sàvia, pròvida en coròniques y històrias naturals» que prengués

9. Per a la relació epistolar entre Beuter i Hipòlita em valc de les notes de E. DE AHUMADA, *Estudi d'un epistolari privat del Renaixement (La correspondència d'Hipòlita Roís de Liori de Requesens, comtessa de Palamós, extreta de l'Arxiu del Palau. Segle XVI)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999 (tesi doctoral inèdita), 160, 162 i 167; unes primeres observacions sobre la relació entre els Requesens-Zúñiga i Beuter a J. IBORRA, «Primera part de la història de València» de Pere Antoni Beuter: introducció crítica i estudi lingüístic, València, Universitat de València, 1983 (tesi de llicenciatura inèdita), 12-13. La raó i les circumstàncies que van empènyer el teòleg valencià a redactar aquesta dedicatòria és ell mateix qui ens les dóna: havent acabat l'obra, «a coyuntura que la illustre condessa de Palamós, mi especial señora, cuyo soy antiguo servidor, havia de yr a la corte, me ha parecido por su medio favorescerme del nombre de vuestra illustre señoría» (*Sumario del libro de las ceremonias de la misa*, València, Joan Mey, 1544, f. A2); a les cartes conservades a l'Arxiu del Palau de la correspondència entre Beuter i Hipòlita (anys 1535-1537) el teòleg ja es declara capellà i, com aquí, servidor de la comtessa de Palamós (agraeix a E. de Ahumada que m'hagi deixat consultar l'edició que té preparada d'aquestes lletres). Sobre les aspiracions a la cort d'Espanya de Beuter, cf. el pròleg de V. Escartí a P. A. BEUTER, *Cròniques de València*, València, Generalitat Valenciana, 1995 (reimpr. facs. de les ed. de 1538 i 1604 per a la primera i segona parts, respectivament), 11; íd. a P. A. BEUTER, *Primera part de la Història de València*, València, Universitat de València, 1998, 10.

10. La primera és de Lluís de Requesens a A. Viladamor, la segona, d'A. Viladamor a Jerònima Gralla, esposa de Requesens (MIRALLES, «L'historiador Antoni Viladamor...», 145-147).

11. Viladamor, arxiver titular, deixà el seu càrrec en mans de Gabriel Olzina (que l'havia de substituir durant la seva excedència i la minoria d'edat del seu fill, Antoni Joan) el període 1572-1583, però aquest fou processat per infidelitat en l'exercici del càrrec i Viladamor hagué de reprendre la tasca a l'Arxiu Reial el període 1584-1585. De les estades que féu l'arxiver fora de Catalunya en destaquem, a més de la del Escorial esmentada més amunt, d'altres a Madrid, Perpinyà, Toledo i Lisboa. Sobre les vicissituds en el càrrec d'arxiver i els viatges de Viladamor cal consultar MIRALLES, «L'historiador Antoni Viladamor...», 138-142 i 146, respectivament.

carrec de recopilar una crònica en llatí i una altra en català sobre la història de Catalunya i els comtats pirinencs.¹² Segons consta al pròleg de la *Història general de Catalunya*, l'arxiver Viladamor assumí l'encàrrec de redactar la crònica del Principat en català que reclamaven les Corts, malgrat aquesta circumstància no vulgui dir que en fos el cronista oficial. Que Viladamor es trobava en bona posició per acabar essent-ho, quan arribés el nomenament, és evident: la seva tasca d'arxiver el col·locava en condició de saber moure's amb facilitat pels arxius on es guardaven els fons documentals necessaris per historiar els fets del país i, a més, es relacionava amb personatges que, com Hurtado de Mendoza i Requesens, eren per motius diversos ben representatius a la cort i podien ajudar-lo a ser ell el designat.¹³

La *Història general de Catalunya*, Viladamor tenia la intenció d'escriure-la en quatre parts:

«En la primera de las quals fas relació particular dels primers fundadors y pobladors de España, y particularment de Cathaluña, y consecutivament per quins reys, capitans y emperadors fonc governada fins al temps del rey don Rodrigo, que la perdé [...] En la segona part o volum aniré declarant lo principi que nostra nació tingué per a exir de poder dels moros, y de la manera que u continuaren fins a exir-ne totalment, y consecutivament posaré per quins fonc governada fins al temps de Ramon Berenguer, dotsè príncep de Cathaluña y comte de Barcelona [...] En la tercera part y darrer volum aniré continuant la successió dels reys, com a prínceps nostros que la han governada, des del temps del dit comte Ramon Berenguer fins al de la magestat del rey don Phelip, nostre senyor, vuy benaventuradament regnant [...] Demés dels quals tres llibres me'n restarà a fer un altre intitulat "Descripció general del principat de Cathaluña y comtats de Roselló y Cerdanya"» (BL, ms. Add. 25418, f. 5v-6).

La mort el va sorprendre el 1585 impedit-li de dur a terme aquest vast propòsit i, així, avui només tenim el primer dels tres llibres d'història que anunciava, i ens falta també el de la descripció geogràfica.¹⁴ Tot i que és possible que ja

12. *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, Barcelona, Base, 1973 (reimpr. facs. de Barcelona, Joan Pau Martí i Josep Llopis, 1704) III, 32.

13. El fragment del pròleg en què Viladamor assegura que redactà la *Història* com a resposta a la demanda de les Corts de 1564 és transcrit a MIRALLES, «L'historiador Antoni Viladamor...», 147-148; que ell s'autoproclami com la solució als mals crònics del Principat («desitjant-ho molt de veres remediari, diu) no vol dir, de cap de les maneres, que en fos el cronista oficial. Mentre no trobem el nomenament, seria bo seguir considerant Viladamor només com un dels molts aspirants a adquirir-ne el títol (cf. J. RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, PAM, 1984-1986, 3 vol., II, 68-70 i 234-235; N. FIGUERAS, «Francesc Calça (1521-1603) i la seva producció poètica quadrilingüe. Un inventari», *Estudi General* 14, 1994, (87-104) 90; A. SIMON I TARRÉS, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, PAM, 1999, 37-38).

14. De l'estat en què es troba l'elaboració del seu projecte crònicista afirma Viladamor: «Y a bé que'n tinch ya scrit alguna part y fetas diversas diligèncias, ab tot axò no he pogut posar la scriptura en son degut orde si no és en quant al que toca a la primera part» (BL, ms. Add. 25.418, f. 7). E. Duran ja ha assenyalat la similitud entre l'estructura de la descripció geogràfica que es proposava fer Viladamor i la que un any més tard, el 1586, acabava el notari d'Illa Francesc

des de 1564 Viladamor treballés en l'embrió de la crònica, o que senzillament hi hagués començat a pensar, sembla que no va ser fins al darrer període barceloní (1584-1585) que va començar a escriure-la.¹⁵

La *Primera part de la Història general de Catalunya*, que relata des dels orígens mitològics d'Hispania —compresos els relats imaginaris dels vint-i-quatre reis primigenis d'Annio de Viterbo— fins a l'entrada dels moros a la península el 714, incorpora no només el relat dels fets històrics sinó també una crònica de papes —que, a través de capítols propis, es desenvolupa paral·lelament a la resta de la narració.

Tant com la petició a les Corts de 1564, sembla que també la coneixença de Zurita, cronista oficial de la Corona d'Aragó des de 1548, va abocar Viladamor a la redacció de la crònica. L'estada el 1553 de l'aragonès a l'Arxiu Reial, i amb llicència de Carles V per consultar tota mena de documents, no degué plaure un jove Viladamor que, mesos més tard, va ser nomenat coarxiver al costat del seu pare. L'any 1585 remarcava que un dels intents principals de la seva obra era relatar «*diversos fets de nostra nació ab molt més coromull del que Hierònym Çorita, chronista de Aragó, en sos Annals los ha relatat*»; de la crítica a Zurita, que tot i haver contat els fets dels catalans sembla que hauria omès i manipulat informació, «*com en lo discurs de las ditas segona y tercera parts molt a la clara se entendrà y-s veurà*» (BL, ms. Add. 25.418, f. 7), només en tenim aquests mots del barceloní al pròleg. Just les dues parts de la *Història* que havien de servir per posar a lloc l'aragonès són les que no ens han arribat.¹⁶

Viladamor busca doncs gratificar el lector atent amb informació absolutament nova, cosa a la qual ajudarà molt, afirma, «*certa diligència per mi feta, que may los nostros chronistas pasats la feren*», potser en una clara al·lusió a l'esmentada incompetència de Zurita durant l'estada a l'Arxiu; es tracta de rescatar de l'oblit uns sacs plens de documentació molt valuosa, especialment dels regnats del comte Ramon Berenguer IV a Felip II (tercera part) que, per raons diverses, han passat desapercibuts als arxivers passats i a ell mateix:

Comte, intitulada les *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent* («L'aportació dels notaris a la historiografia catalana», *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994 (321-331) 330). No em deturaré a comentar la importància de la geografia com a complement de la disciplina històrica al llarg de l'edat moderna, car ja en fa un estudi A.-L. MOLL en aquest mateix dossier: «La geografia renaixentista en la *Història general del Regne de Mallorca* de Joan Binimelis».

15. Que l'obra és inacabada (de quatre volums només en tenim el primer) ja ho hem dit més amunt; puc avançar que de l'estudi de les fonts de la *Història* dut a terme per a la tesi doctoral que preparo, es desprèn que la primera part, la que ens ha arribat, és també inacabada.

16. Sembla que la petició de les Corts catalanes el 1564 és conseqüència directa de l'aparició dels *Anales* el 1562; els catalans volien, com els aragonesos, un cronista oficial que relatés amb detall les glòries passades (cf. nota 13). La carta del rei en què s'ordena a l'arxiver que «busqués y reconozcáys todos los processos, registros y scripturas que estan en ese archivo y de los que el dicho Hierónimo Çorita os dixere» la reproduïxen J. MATEU IBARS «Cartas de Carlos I y Felipe II a Juan y Antonio Viladamor, archiveros de la Corona de Aragón, coetáneos de Zurita (1534-1556-1560)», *Jerónimo Zurita: su época y su escuela*, Saragossa, Fundación Institución Fernando el Católico - CSIC, 1986 (413-423), 419-420 i D. NAVARRO BONILLA «Cronistas aragoneses y escrituras: el método de la representación del reino», *Emblematas* 5, 1999, (107-142), 116-118. Sobre Zurita i Viladamor vegeu DURAN «L'aportació dels notaris...», 327-328.

«Las quals lletras èran stadas recondidas en dit Archiu en lo temps que los secretaris morían, y com a lletras de cosas pasadas y que s tenían de per ninguna importàntia, èran stadas posadas per dits rachsens sens fer-ne en los inventaris menció alguna. Las quals, encontinent que las trobí, causaren en mi molt gran ànimo per a proseguir la present història, essent la millor y més verdadera verificació que n podia trobar ni donar, puix ab los registres sols se trobàvan las comissions los donàvan y ab ditas lletras se verifichan los effectes que de ellas se'n seguien, que són tals y tants señalats que, per no haver-se tingut de molts d'ells notícia, demés que engrandiran y ennobliran nostra història, seran de molt contento per als qui ls llegiran y oyran» (BL, ms. Add. 25.418, f. 6v)

Viladamor vol narrar els fets essent sempre fidel a la història, així com els ha trobat relatats en «los bons auctors», tot i que de vegades la informació que reporten no sigui completa. D'aquesta manera, la competència de les fonts, ja siguin històriques (les dels «bons auctors») o documentals (les dels arxius), passa per davant de qualsevol altre criteri a l'hora de fer-ne la tria.

Les fonts usades per a la primera part són, segons diu, la *Crónica general de España* del que fou nomenat cronista reial de Castella el 1539, Florián de Ocampo, i la continuació d'Ambrosio de Morales, a més d'alguns altres autors que s'aturen amb més detall a relatar la història de Catalunya; tocant a la història eclesiàstica es valdrà de la *Historia pontifical* de Gonzalo de Illescas.¹⁷

Viladamor no és el primer autor català que es val d'Ocampo com a font; amb anterioritat sabem del cert que l'havien llegit, per exemple, Cristòfor Despuig, Lluís Ponç d'Icard i Miquel Pujades.¹⁸ Pel que fa a Illescas, la seva *Historia pontifical*, tot i figurar a l'índex de llibres prohibits, va circular profusament per tota

17. L'arxiver barceloní ens indica ell mateix quins són els textos que fa servir: «Si bé he seguit lo que Florián de Ocampo y Ambrosio de Morales ne han scrit, per haver-hi pres molt treball en cercar-o y recopilar-o de diversos auctors, totavia, regonexent ab més curiositat en lo tocant a Cathaluña alguns auctors que ells en sas històrias ne fan menció, he trobat moltras cosas en favor de nostra nació dignes de ser entesas, las quals hi he ajustat per a perfeccionar més la present història, contant de quins auctors y en quinas parts las he trobades», i més endavant afegeix que «en lo tocant a las vidas dels papas que governaren la Yglésia christiana fins a la mort del dit rey don Rodrigo se servirà del «doctor Illescas y altres doctors» (BL, ms. Add. 25.418, f. 5-5v); d'una banda, Viladamor usava l'edició d'Ocampo de 1553, la publicada a Medina del Campo per Guillermo de Millis (o una reimpressió d'aquesta), que és ampliació, amb l'afegit d'un nou llibre, respecte de l'anterior de 1543 (Zamora, Juan Picardo); de l'altra, és evident que només va poder fer servir la continuació de Morales fins al llibre dotzè (Alcalá de Henares, Juan Iñiguez de Lequerica, 1574 i 1577) ja que el volum que recollia els cinc darrers llibres va aparèixer a Còrdova un any després de la mort de Viladamor.

18. De la relació entre els *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* de C. Despuig i la *Cronica d'Ocampo*, i de les línies mestres del pensament del castellà en parla J. SOLERVICENS, *Els Països Catalans i España: ser o no ser*, València, 3 i 4, 1988, 96-105. Pel que fa a Ponç d'Icard vegeu DURAN a Lluís Ponç d'Icard..., 69 i ss. D'altra banda, M. Pujades usà l'obra d'Ocampo per al *Tratado de la precedencia de los reyes de Aragón sobre los de Francia*; el volum del cronista castellà apareixerà, anys més tard, a l'inventari de béns del seu fill Jeroni, que també es valgué profusament d'aquesta obra. La *Crónica* d'Ocampo sembla que gaudí de certa popularitat a la Barcelona del cinc-cents, segons es desprèn dels estudis de M. PEÑA, *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, Fundación de Germán Sánchez Ruipérez-Pirámide, 1997, 110-112 i 148-149.

la Península i, concretament a Barcelona, se'n feren quatre edicions entre 1584 i 1596.

Per completar la relació dels esdeveniments històrics, als noms d'Ocampo i Morales caldrà afegir-hi els d'altres "bons autors", entre els quals interessa destacar ara els de Lluís Ponç d'Icard i Pere Antoni Beuter.¹⁹ Precisament la tria d'aquests dos últims per part de Viladamor deu respondre no només a la circumstància que s'ajusten al criteri exposat més amunt de narrar amb més detall els esdeveniments ocorreguts a Catalunya, sinó també al fet que l'autor, com hem dit més amunt, és probable que els conegués ben de prop.

Presentant-se al pròleg de la *Història*, encara que veladament, com a cronista del Principat i comtats, i triant com a font principal per a la seva compilació la *Crònica general de España* del cronista oficial de Castella Ocampo i el seu continuador Morales, Viladamor és clar que pretenia rebatre els arguments de Zurita des de la seva mateixa posició.

Però el primer contacte de Viladamor amb la història ha de venir no de la relació amb els historiadors citats amb anterioritat sinó de l'aprenentatge, al costat del seu pare, de les tasques relatives al funcionament de l'Arxiu Reial. Entre la documentació d'aquest fons havia de trobar les contínues anotacions que un antecessor seu en el càrrec, l'historiador Pere Miquel Carbonell, havia fet pertot,²⁰ i és clar que havia de conèixer les *Cròniques d'Espanya*, publicades per primera vegada el 1547 a Barcelona, que són citades en alguna ocasió a la *Història*.

Si les relacions personals el duen a establir contacte directe amb Beuter i Ponç d'Icard, la feina de l'Arxiu li permet relacionar-se amb autors com Zurita i Carbonell i tenir a l'abast la documentació que al pròleg de la crònica, com recordàvem més amunt, deia que volia usar per a fer més verídic el relat dels fets històrics. Per a la segona i tercera parts de la *Història*, que encara no té enllestides, recorda que ha d'acabar d'examinar l'Arxiu Reial i molts altres fons de Catalunya i de França, atorgant un cop més un important reconeixement als documents d'arxiu com a font prioritària de la crònica.²¹ Viladamor no es diferencia dels seus antecessors pel fet d'usar fonts documentals (prou sabia que l'arxiver Carbonell i l'aragonès Zurita ho havien fet) sinó per haver sabut trobar el que ningú abans no havia localitzat. Tornem al fragment de més amunt:

«Y señaladamente bi ayudará molt certa diligència per mi feta, que may los nostros chronistas passats la feren, la qual és stada que en dit Real Archiu de Barcelona hi ha molts sachs plens de pappers, los quals alguns dels archivers passats

19. La primera a parlar de Ponç d'Icard com a font de Viladamor pel que fa a les inscripcions romanes ha estat DURAN («L'aportació dels notaris...», 328).

20. A tall d'exemple es pot esmentar el Memorial 51 (Cancelleria) de l'ACA, que, a més de les anotacions dels dos en tant que arxivers, reporta l'*Epithoma francorum regum* de Carbonell (f. 96-102), o el ms. 1811 de la Biblioteca Nacional de Madrid (BNM), amb anotacions autògrafes de l'un i de l'altre, que transmet la *Crònica de Sant Joan de la Penya*.

21. Sobre la importància atorgada a les fonts administratives per «notaris cronistes» com Antoni Viladamor i el seu antecessor Pere Miquel Carbonell, vegeu DURAN, «L'aportació dels notaris...», 325-329. Les fonts documentals de les *Cròniques* de Carbonell han estat profusament estudiades per Alcoberto (*Cròniques*, 94-98).

y yo, per tenir-los de pocha o ninguna importàntia, siàvan per los rachons de dit Archiu» (BL, ms. Add 25.418, f. 6v)

No fa falta recordar la referència a Zurita però potser caldria sospesar si la crítica no s'estén també a Carbonell, al·ludit potser aquí indirectament com un «dels archivers passats». Viladamor es desmarca de Carbonell (i de Zurita) amb la decisió d'ignorar-ne les argumentacions i començar la *Història* centrant l'interès en l'època antiga i, també en això, prefereix seguir les pautes que li marquen Ocampo i Beuter.

La transmissió manuscrita i la recepció de la Història general de Catalunya des de la mort de l'autor fins al segle XIX

La *Història general de Catalunya* no va arribar mai a la impremta, potser perquè la mort de l'autor ho va impedir, potser perquè, essent inacabada, ningú no s'hi va interessar. Tot i això, va circular, manuscrita, des de ben poc després de la mort de l'autor.²² Avui en coneixem tres còpies: dues de completes, copiades entre els segles XVI i XVII, la primera a la British Library (BL) i l'altra a la Biblioteca Episcopal de Vic (AEV), i una tercera de principis del segle XIX, parcial, que devem a l'afany recopilador del pare Jaume Pasqual. Hi ha també una edició parcial del canonge Jaume Collell que aparegué per entregues en un fulletó que acompanyava *La Veu de Montserrat* (1880).

Del ms. Add. 25.418 de la BL, que va ingressar al fons el 1863 de la mà dels llibreters Quaritch, no en coneixem la història. Fou copiat per una sola mà de final del segle XVI - començament del XVII que Pasqual de Gayangos i més tard Massó i Torrents suggerien que podia ser autògrafa;²³ avui en dia, que han estat identificats alguns documents de la mà de Viladamor, aquesta hipòtesi es fa inviable.²⁴ D'altra banda, el ms. 224 de l'AEV, també datable a cavall dels segles XVI-XVII, fou copiat per diverses mans, entre les quals cal destacar la de Jeroni Pujades. El manuscrit havia pertangut a la col·lecció d'aquest historiador

22. Un clar exemple de la difusió canalitzada via manuscrita de textos històrics catalans a l'edat moderna la trobem en l'obra del canonge Tarafa; la importància de la transmissió manuscrita en aquest camp, amb clars exemples com Pere Gil, Jaume Ramon Vila o Jeroni Pujades, en convivència amb la transmissió impresa, és comentada a MIRALLES I TOLDRÀ, «La transmissió manuscrita de l'obra de Francesc Tarafa...», 57-58.

23. P. DE GAYANGOS, *Catalogue of the manuscripts in the spanish language in the British Library*, reimprès a Londres, British Museum Publications, 1976, 390; J. MASSÓ I TORRENTS, «Manuscrits catalans de Vich», *Revista de Bibliografia Catalana* 5 (any II), 252; una succinta descripció d'aquest ms. a *Index of Manuscripts in the British Library*, Cambridge, Chadwich-Healey, 1984-1986, 10 vols., X, 162.

24. Són autògrafs de Viladamor, entre d'altres, les anotacions al Memorial 51 (Cancelleria) de l'ACA, f. 47v-48 i 49 (cf. J. RIERA, *Catálogo de memoriales e inventarios. Siglos XIV-XIX. Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid, Ministerio de Educación y Cultura, 1999, 36); recentment he localitzat un altre autògraf seu a l'Archivo General de Simancas (AGS), Sección de Estado: E. 333-84.

amb el número 9, tal i com es pot llegir a la coberta posterior;²⁵ després de la mort de Pujades el volum devia viure una sèrie de peripècies que desconeixem fins que va passar a formar part de la biblioteca del canonge gironí Francesc Xavier Dorca, personatge que caldrà posar en contacte amb els pares Jaume Pasqual i Llucià Gallissà, també relacionats amb aquest volum. Finalment, el còdex entrà a l'arxiu el 1807, on avui es conserva, l'any després de la creació de la Biblioteca Episcopal impulsada pel bisbe Francesc de Veyan i Mola, que fou qui el cedí a aquest fons.²⁶

Jeroni Pujades: la primera utilització sistemàtica de l'obra d'Antoni Viladamor

Pujades és inequívocament una de les mans que copia i anota marginalment el ms. 224 de l'AEV que reporta la *Història general de Catalunya* d'Antoni Viladamor. Sobta, d'entrada, doncs, que el volum en qüestió no aparegui (o no es recongui) a l'inventari de béns *post mortem* de Pujades, circumstància que potser caldrà atribuir al fet que l'historiador s'hagué de desfer, de grat o per força, d'alguns dels seus manuscrits més preuats abans de morir.²⁷

He remarcat en un altre lloc la importància de l'estudi de la transmissió manuscrita de l'obra històrica pròpia de J. Pujades, així com la seva faceta com a copista o impulsor de còpies de textos històrics.²⁸ La crònica de Viladamor és només un dels molts exemples de la passió amb què recopilava obres d'història; l'estat de les seves finances, poc sanejades, no sembla permetre la liquidesa necessària per adquirir tots els volums que figuren a la seva biblioteca: potser n'heretà alguns del seu pare, el jurista Miquel Pujades, potser uns altres, com l'intitulat *Selva historial*, no eren impresos sinó còpies manuscrites.²⁹

A més de la crònica de Viladamor, Pujades va copiar altres obres de caire històric com les *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent* de Francesc Comte, la *Guerra de Granada* de Diego Hurtado de Mendoza o fragments

25. A la coberta hi diu «Pujades J., 9». Una descripció del còdex a Massó i Torrents, «Manuscrits catalans de Vich», 251-252, i J. Gudiol, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vich*, Barcelona, Impremta de la Casa de la Caritat, 1934, 216.

26. Al f. 4 d'aquest ms., el segell d'ingrés al fons: «Bibliothecae Episcopali publicae Vicensi Franciscus, vicens[is] episc[opol], dono, dedit et addixit, anno MDCCVII».

27. El testament i inventari de béns de Pujades és transcrit i comentat a M. Pujol, «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades: una biblioteca particular de començament del segle XVII», *Anuari de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 18, 1985, (99-247), 152-247, on també es comenta la difícil situació econòmica de Pujades els darrers anys de la seva vida, fet que potser el va precipitar a desempallegar-se d'alguns dels seus llibres. El cas dels *Flosculi* i de la versió castellana de la crònica, a bastament comentat, l'he tractat recentment a E. MIRALLES, «Jeroni Pujades i la ciutat de Tortosa», *Nous col·loquis* IV, 2000, [en premsa].

28. MIRALLES, «Jeroni Pujades...», [en premsa].

29. Pujol defensa que Pujades heretà la biblioteca del seu pare («Aportació a la biografia de Jeroni Pujades...», 175); sobre la biblioteca dels Pujades vegeu també J. L. PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic, Eumo, 1997, 153-157. Per al volum miscel·lani intitulat *Selva Historial*, vegeu GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits...*, 217, i MIRALLES, «L'historiador Antoni Viladamor...», 148, n. 106.

dels *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig.³⁰ Pujades buscava informació per redactar la seva crònica arreu: si un text li cridava suficientment l'atenció, el copiava o l'extractava, indicant-ne generalment la procedència, o el prologava;³¹ si tenia un text prou a mà com per poder-lo consultar amb facilitat, l'anotava i el tornava al seu propietari.³² Per aquesta raó sembla estrany que d'un text com la *Història* de Viladamor, que Pujades fa servir a bastament com a font per a la seva crònica, no n'indiqui, almenys, la procedència; no sabem de quin manuscrit va copiar-lo, ni d'on el va treure, ni tampoc l'any en què ho féu.

A la mort de Viladamor, Pujades comptava tan sols 17 anys; aquell any 1585 estudiava a la Universitat de Lleida, ciutat en què residí fins al 1591, data del retorn a Barcelona.³³ Intentar establir la cronologia de la còpia de la *Història* de Viladamor per Pujades és, ara per ara, difícil. Sabem del cert que Pujades ja treballava en la seva història el 1601, i que coneixia l'obra de Viladamor abans de 1609, any en què aparegué l'edició de la *Corònica universal del principat de Catalunya*; l'historiador hi és citat repetides vegades en termes semblants a aquests: «segons lo nostre barcelonès Pere Antoni Viladamor en la sua manuscrita y no impressa chrònica».³⁴

No ens consta que el pare de Jeroni, Miquel Pujades, conegués l'obra del seu coetani Antoni Viladamor, però és possible que ambdós coincidissin a l'Arxiu Reial.³⁵ Sabem que Miquel era assidu dels arxius, d'on va treure part de la informació que necessitava per a la redacció del *Tratado de la precedencia de los reyes de Aragón sobre los de Francia*, escrit el 1567 per ordre de l'arquebisbe de Tarragona Ferran de Lloaces; entre aquests arxius destaca l'Arxiu Reial de

30. La *Guerra de Granada* i les *Il·lustracions* són als f. 41-96 i 98-129, respectivament, del ms. 225 de l'AEV, la *Selva Història* (vegeu nota 29); els fragments dels *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig són al darrer volum dels *Flosculi* conservats a la Biblioteca Nacional de França (BNF, Baluze 239; f. 175-184). vegeu MIRALLES, «Jeroni Pujades...», [en premsa].

31. És el cas també de la *Chrònica* y primera fundació del monastir de Sant Pere. Copiada e treta per mi, Hierònym Pujades, en los sagrats cànons doctor, ciutadà de Barcelona, de un llibre manuscrito que als 6 de febrer, any de nostre Senyor 1599, me prestà la molt reverent senyora abbadessa de dit monastir y convent (AEV, ms. 225, *Selva història*, f. 3). Pujades dota de pròleg, per exemple, la còpia de Comte del ms. 225 de l'AEV esmentada més amunt.

32. Això és el que passa amb el volum manuscrit que Pujades consultà a la Catedral de Barcelona per mitjà del seu germà Miquel, canonge de la Seu barcelonina, o bé durant els anys en què ell mateix afirma que hi residí (cf. TORRENT, «La Crònica de J. Pujades», 75), i que avui es guarda a la Biblioteca Nacional de Madrid: el *De vitis pontificum ecclesiae Barcinonensis* del canonge Francesc Tarafa (BNM, ms. 1516); al f. 96, una nota autògrafa de Pujades certifica que el volum passà per les seves mans. A propòsit de l'esmentat ms. de la BNM, vegeu E. DURAN, E. MIRALLES i M. TOLDRA, *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, Barcelona, IEC, III [en preparació].

33. Les notícies sobre la vida de J. Pujades es poden trobar a TORRENT, «La Crònica de J. Pujades», espec. 74-79; J. M. CASAS i HOMS, «Pròleg» a J. PUJADES, *Dietari* (Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975-1976, 4 vol.) I, 20 i ss, i PUJOL, «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades...», 152-163.

34. PUJADES, *Corònica universal*..., f. 7vb.

35. Per a Miquel Pujades em valc de la informació que reporta TORRENT, «La Crònica de J. Pujades», 67-74 i 82-84, i de l'estudi del ms. 454 de la BUB a DURAN, MIRALLES, TOLDRA, *Repertori de manuscrits catalans*..., Barcelona, IEC, II/1, [en premsa].

Barcelona que, a la dècada dels seixanta, regia l'arxiver Antoni Viladamor.³⁶ Lloaces li ordenà, ho recorda M. Pujades, «*que de varias historias y libros authénticos y aprovados in epítome, y con toda brevedad, reduxesse y scribiesse lo que hallo y siento en las tres dudas y enigmas que, por sus ocupaciones, ansí de la visita que en cortes le fue encomendada como por el concilio provincial, al qual presidía, en esta instigne e noble ciudad de Barcelona, de su mano scritas, me dio, las quales son las siguientes: Qui fuerint prius reges, an hispani an galli? Quis ex regibus prius fidem suscepit? Quis alterum praecedere debeat?*», i tot això amb certa celeritat perquè en aquells moments a Roma, «*siendo embaxador don Luys de Zúñiga, comendador mayor de Santiago por vuestra real magestad, haya acaes-cido tal duda entre él y el embaxador del rey de Francia*» (BUB, ms. 454, f. 253). D'aquesta manera Lluís de Requesens i de Zúñiga, amic personal de la família Viladamor, apareix com el destinatari indirecte del *Tratado* de Miquel Pujades.³⁷

Així, Jeroni Pujades potser va tenir notícia pel seu pare de Viladamor i de la *Història*. Si no fos així, aleshores suposem que la crònica arribà probablement a les seves mans entre 1591, data del retorn a Barcelona des de Lleida, i 1604, en què es traslladà a viure a Castelló d'Empúries; seguint l'exemple del pare ja mort, al llarg d'aquests anys Jeroni es devia convertir en un veritable coneixedor dels arxius barcelonins, especialment el Reial i el de la Seu barcelonina.³⁸ Tot i no comptar amb notícies precises, podem conjecturar que Pujades havia llegit Viladamor abans de 1603. D'una banda, tenim a l'AEV la còpia autògrafa de Pujades de les *Il·lustracions* del notari d'Illa, Comte (AEV, ms. 225, f. 98-129), on un pròleg de Pujades certifica que aquest copià el text l'any 1603;³⁹ de l'altra, es conserva al ms. 2029 de la BUB un fragment autògraf de la crònica catalana de Pujades on les dues referències a Comte al llarg del text van ser anotades posteriorment al marge pel mateix historiador (BUB, ms. 2029, f. 35).⁴⁰ En aquest mateix manuscrit de la BUB, Viladamor apareix citat en una ocasió al cos del text (f. 35v) i dues vegades als marges (f. 35 i 35v). D'aquesta manera, si Viladamor ja apareix al cos del text de Pujades en una primera versió de la seva *Corònica* i Comte només apareix als marges, es podria deduir (tot i que no deixa de ser un argument

36. Fins i tot entre «los autores de quién se sacó lo que en este libro [*Tratado de la precedencia*] se á scripto» hi ha esmentat el «Archivo Real de Barcelona» (BUB, ms. 454, f. 344-345v).

37. Anirem veient com la història dels ms. 224 de l'AEV va absolutament lligada a la d'un altre volum d'aquest fons, el ms. 225, que conté, entre d'altres, les *Il·lustracions* de F. Comte: des de Pujades fins a Collell, ambdós manuscrits han viatjat plegats i, a més d'aquesta circumstància, hi ha entre les dues obres altres punts de contacte (cf. nota 14).

38. Al llarg dels *Flosculi* i de la crònica, versions catalana i castellana, i com recorda Casas Homs també al *Dietari* (PUJADES, *Dietari* I, 34), el jurista esmenta aquests dos arxius i encara d'altres.

39. Una edició moderna del pròleg feta sobre un altre manuscrit a F. COMTE, *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent*, Barcelona, Curial, 1995, a cura de J. Tres, 32-33.

40. El fragment sencer ocupa els f. 32-37v del ms. 2029 de la BUB descrit a DURAN, MIRALLES i TOLDRA, *Repertori de manuscrits catalans...*, II/2, [en premsa]. De l'observació d'aquest ms. de la BUB i dels manuscrits, en part autògrafs, de la crònica castellana conservats a la BNF (esp. 117-120) és fa evident que sistemàticament Pujades, en els primers esborranys de treball de la crònica, usava només la meitat esquerra del f. per a la descripció i deixava l'altra meitat per a les anotacions, ampliacions o noves dades que li anaven arribant.

poc concloent) que la còpia de Comte és posterior a la de Viladamor que seria, així, anterior a 1603.

Tot amb tot, el que és evident és que existeix una sòlida relació entre les obres d'ambdós historiadors barcelonins. Ja Nicolás Antonio afirmava que Pujades s'havia servit sovint de la *Crònica* de Viladamor, i d'una lectura atenta d'ambdós textos només es pot concloure que l'erudit siscentista no anava mal encaminat.⁴¹

La còpia de l'AEV ja fa evident que Pujades treballà en la *Història general de Catalunya* de Viladamor a fons. Al marge hi ha anotacions de la seva mà que corregeixen algunes afirmacions o reporten nova informació; és el cas, per exemple, d'una làpida a Barcelona la localització exacta de la qual Viladamor desconeix, però que Pujades sap on es troba, i per això restitueix al text i concreta al marge: «*Viladamor ho dèxa en blanc, señal que ni la ha vista ni cercada; és al carrer de Sant Domingo, en casa de mossèn Jorba, devant la casa en què sia la immatge de sant Domingo*» (BL, ms. 25.418, f. 122v). Però Pujades no sempre és tan primmirat i de vegades pot introduir notícies suplementàries sense indicar que són seves i no de Viladamor, o retallar informació que li sembla supèrflua (bé perquè ja la tenia recollida en algun altre lloc, bé perquè Viladamor es fa repetitiu); d'altres vegades, en canvi, Pujades no corregeix sobre el ms. 224 informació que després rectifica a la seva *Corònica*, o, simplement, s'equivoca a l'hora de copiar i no té sentit (o no s'adona que una de les altres mans que copia el volum s'erra en la còpia).⁴²

Viladamor interessà a Pujades fins al punt que el prengué com una de les fonts per a la *Corònica*. Són contínues les notícies que en dóna de manera explícita o veladament, ja sigui per certificar dates concretes o esdeveniments puntuals, ja sigui per resseguir-lo amb detall en algun passatge concret, de vegades negant amb argumentacions el que defensa Viladamor, d'altres essent l'arxiver considerat com a font indiscutible.⁴³

41. N. ANTONIO, *Biblioteca hispàna nova*, Madrid, Viuda y herederos de J. Ibarra, 1788, 2 vol., II, 171.

42. Un altre exemple d'aquestes característiques recollit a MIRALLES «L'historiador Antoni Viladamor...», 121, n. 3; més anotacions marginals de Pujades a AEV, ms. 224, f. 14, 100, 109 i 136.

43. A favor o en contra, Pujades al·ludeix contínuament Viladamor; en donem, a tall d'exemple, alguns casos. En el primer, l'arxiver barceloní és adduït com a font indiscutible i verídica (tot i que després Pujades «farcirà» la informació que li proporcionava Viladamor amb la que li forneixen altres historiadors) i Pujades l'acabarà prenent pràcticament al peu de la lletra: «Y lo Viladamor diu que, a bé que los historiadores no declaren lo modo del govern de Espanya, se comprèn d'ells que es dividí en naciones particulares, a manera de provincias, y axí ell à pres treball en tràurer clarament las naciones més principals de las de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya, los noms de las quals posa de aquesta manera [...] (PUJADES, *Corònica universal*..., f. 33b). En un altre, Pujades no hi està gens d'acord i ho argumenta així: «Partit lo món en la forma y manera dalt dita, diu lo nostre barcelonès Viladamor que los capitans del linatge de Japhet foren vint-y-set, y no sé com puga dir-se assò, si consta de sant Agustí que Japhet sols tingué vuyt fills y set néts, de modo que tots junts no serían més de quinze» (Íd., f. 2va). O encara, en un altre cas, tot i l'error de Viladamor Pujades li pica l'ullet: «Y escriu lo nostre Viladamor que si no és Vaseo ningun altre historiador ha escrit que Beto fos fill de Tago; jo pens ho vol dir dels escriptors antichs, perquè dels moderns entre Vaseo y ell prou ho escrivieren Beuter y Garibay» (Íd., f. 13vb).

Viladamor al set-cents i al vuit-cents: Francesc Xavier Dorca, Francesc de Veyan i Mola, Jaume Pasqual i Jaume Collell

D'una manera directa o indirecta, l'obra de Viladamor no ha deixat d'interessar fins als nostres dies. Resseguint la història del ms. 224 de l'AEV i del 729-XI de la BC podem documentar que, després de Jeroni Pujades, altres erudits van conèixer l'obra de l'arxiver barceloní. La mala marxa de l'economia familiar podria explicar l'evident "fuga de còdexs" de les mans de Pujades; alguns volums de la seva biblioteca els devia haver de (mal) vendre abans de morir, o potser només els va prestar i no li van ser retornats mai. Els manuscrits 224 i 225 de l'AEV, la *Història general de Catalunya* de Viladamor i el volum miscel·lani *Selva Historial*, van anar a parar, un segle després d'haver pertangut a la biblioteca pujadiana, a les mans del canonge gironí Francesc Xavier Dorca.

Instal·lat a Girona després d'una productiva etapa a la Universitat de Cervera (on estudià, establí contacte amb el grup de Finestres i la seva escola i, amb els anys, hi fou professor de jurisprudència i humanitats), el canonge Dorca recopilava material per a la *Colección de noticias para la historia de los santos mártires de Gerona*, publicada pòstumament.⁴⁴ Mentre Dorca treballava en la seva obra, buidant la bibliografia especialitzada i en l'estudi dels arxius eclesiàstics i particulars de la ciutat, no descuidava la relació iniciada anys abans amb el grup de Cervera i fornïa el pare Flórez de dades per al volum de Girona de la seva *Historia sagrada*.⁴⁵

En la recerca dels materials per a la *Colección* li devien arribar a mans, com a mínim, els dos volums esmentats de la biblioteca de Jeroni Pujades, historiador que el canonge usà profusament en la redacció de la seva obra.⁴⁶ Dorca afirma que posseïa un exemplar manuscrit de la *Història* de Viladamor i un altre de les *Il·lustracions* de Comte; que el primer d'aquests exemplars manuscrits és el 224 de l'AEV sembla confirmar-ho el fet que hi trobem la seva signatura (f. 187).⁴⁷

44. F. DORCA, *Colección de noticias para la historia de los santos mártires de Gerona y de otras relativas a la santa iglesia de la misma ciudad*, Barcelona, Imprenta de Tecla Pla Vda., 1807.

45. Són constants les notícies que apareixen sobre Dorca a l'epistolari de J. Finestres, especialment pel que fa a les cartes creuades entre aquest i els seus corresponents de la casa Dou (vegeu I. CASANOVAS, *Documents per a la història cultural de Catalunya en el segle XVIII*), Barcelona, Biblioteca Balmes, 1932-1969, 4 vol., espec. vols. II-IV: J. FINESTRES, *Epistolari*). Sobre Dorca vegeu F. VALLS i TABERNER, «Un anti-rousseauïniano de principios del siglo XIX: el canónigo gerundense Francisco Dorca», *Estudios menores de Derecho público y civil de Cataluña (siglos XVIII, XIX i XX)*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1985, 125-147, i X. ANTON i M. JIMÉNEZ, «El canonge Dorca i la il·lustració gironina», *Analecta Sacra Tarraconensia (I Congrés d'Història de l'Església Catalana)* 67/II (1994), 61-72.

46. Queda fora de l'abast del nostre estudi establir com es va produir l'adquisició del material pujadià per part de Dorca, feina que caldria dur a terme en un futur per mirar d'aclarir què succeï amb la biblioteca de Pujades després de la seva mort i, a més, per conèixer amb més detall el fons de llibres de Dorca. A la mateixa ciutat on Dorca residia quan es degué fer la compra, Girona, es conserven avui a la Biblioteca del Seminari, segons les dades de Torrent («La Crònica de J. Pujades», 95-96), alguns volums que poden provenir de la biblioteca de J. Pujades.

47. Diu Dorca: «Según refiere uno de nuestros historiadores catalanes que tengo manuscrito entre mis libros (Antonio Viladamor, secretario del rey y su archivero en la Corona de Aragón)». Tot fent referència a la població de Codliure, diu «no pertenecía el Rosellón a España, esto es,

Després de passar per Pujades i Dorca, el manuscrit de la *Història* de Viladamor anà a parar a les mans del bisbe de Vic Francesc de Veyan i Mola, que el va donar a la Biblioteca Episcopal de la ciutat. Home de caràcter inquiet, durant el seu bisbat va fer construir la nova catedral de la ciutat, consagrada el 1803, va ampliar el palau episcopal i va concebre la biblioteca; la idea de crear una biblioteca pública per a la formació del poble de Vic ja la manifestava l'any 1796, tot i que no fou fins a 1804 que es posà a treballar amb més dedicació en el projecte. L'any 1803 s'havien recollit una bona pila de volums; a més dels provinents d'altres fons eclesiàstics, el bisbe es preocupà de comprar-ne de nous (de vegades amb diners seus) i d'ordenar-los; el dia de la inauguració (1806) la Biblioteca comptava amb uns 7.000 volums, als quals s'hi afegiren els 3.000 que hi deixà Veyan a la seva mort, el 1815.⁴⁸

Molt probablement, el bisbe Veyan adquirí llibres de manera personal a l'estranger, a través del seu representat a Madrid, Antonio Mena, i, també, de la mà del jesuïta Lluçia Gallissà mentre aquest era a Itàlia. Així mateix, sembla que del pare Gallissà vindrien la majoria de fons de procedència europea de la Biblioteca que ja hi van ingressar amb l'ex-libris del bisbe Veyan; a més d'incorporar-hi la biblioteca pròpia (prèvia compra del bisbe), el jesuïta fou el primer director del centre.⁴⁹

El 1807, un any després de la creació de la biblioteca i de la mort del canonge Dorca, el ms. 224 va entrar a formar part d'aquest fons com a part del llegat de Veyan i Mola; ben probablement la intervenció de Gallissà en l'obtenció del volum fou decisiva. El jesuïta va estudiar a la Universitat de Cervera i els anys 1759-1763 hi era professor d'humanitats; Dorca, que també va estudiar a Cervera (1755-1760) i hi va impartir classes, establí ràpidament relació amb els membres de l'escola de Finestres, alguns dels quals, com Gallissà, s'hagueren d'exiliar a Itàlia el 1767.⁵⁰ De retorn a Vic el 1798, Lluçia Gallissà es posà a treballar amb el bisbe Veyan i degué recuperar (si mai l'havia perdut) el contacte amb els antics

a la província Tarraconense, cuya metrópoli, según expresa en el cap. 67 de su *Primera parte de la Historia general de Cataluña* sólo tenía dependientes las catedrales de Ilerda, Osca, Caesaraugusta, Tortosa, Orgelis, Calagurris, Emporiae, Barcino, Ausa, Gerunda, sin tener ninguna del Rossellón» (*Colección de noticias para la historia de los santos mártires de Gerona*, 64-65). En el cas del ms. 225 de l'AEV, també el mateix Dorca confirma que en té un exemplar manuscrit: «[...] y lo afirma también el expresado Francisco Compte en el cap. 8 de la parte 2 de sus *Ilustraciones de los condados de Rosellón y Cerdeña* que tengo manuscritas» (Id., 56-57).

48. Les dades sobre F. de Veyan i Mola i la creació de la Biblioteca Episcopal són de V. GIRBAU, *Església i societat a la Catalunya central. El bisbat de Vic a l'època del bisbe Veyan (1784-1815)*, Barcelona, Facultat de Teologia-Herder, 1996, 265-272. J. Villanueva proporciona notícies coetànies sobre la formació de la biblioteca i la inauguració (*Viage literario a las iglesias de España*, València-Madrid, Olivares-Real Academia de la Historia, 1803-1852, 22 vol.; VI, 126).

49. Vegeu GIRBAU, *Església i societat...*, 269-270 i A. PLADEVALL, «Noves dades per a la biografia del p. Lluçia Gallissà», *Ausa* XI/114-115 (1985), (409-424), 420. Sobre Gallissà, vegeu també M. BATLLORI, *Els catalans en la cultura Hispanoitaliana*, València, 3 i 4, 1998, espec. 95-179.

50. Per a l'escola de Finestres vegeu I. CASANOVAS, *Documents per a la història cultural de Catalunya en el segle XVIII* i els estudis de M. Batllori recollits als volums de l'*Obra Completa*: IX, *La Il·lustració*, X, *Els catalans en la cultura Hispanoitaliana*, XI, *Història, classicisme i filosofia al segle XVIII: Gustà, Pou i els Masdeu* (València, 3 i 4, 1997-1998).

companys de Cervera. A la mort de Dorca potser se li presentà la possibilitat de comprar els volums avui catalogats com a manuscrits 224 i 225 de l'AEV, i això és el que devia fer.

Paral·lelament a la relació establerta entre la biblioteca de Dorca i els fons amb què Veyan i Mola dotà l'arxiu, cal connectar la còpia de Viladamor feta per Pujades (la que tenia Dorca, doncs), amb la parcial que reporta el manuscrit del pare Pasqual esmentat més amunt. El ms. 729-XI de la BC, l'onzè volum dels *Sacrae Cathaloniae antiquitatis monumenta* de Jaume Pasqual, reporta la dedicatòria de la *Història* de Viladamor i ha de ser, per les variants que presenta, còpia del 224 de l'AEV.⁵¹ Villanueva, que s'estigué a Bellpuig de les Avellanes el 1808 i s'hostatjà a l'habitació del difunt canonge Pasqual, parla dels tretze volums manuscrits on es troba recollida la seva obra i es queixa de l'afany d'acumular documentació de l'autor i no conclou res: «no son más que colecciones misceláneas de escrituras, notas, extractos, combinaciones, etc., etc., sobre muchos puntos de la historia y geografía antigua de Cataluña, incluyendo en este número algunas obrezillas ajenas», remarca, però tampoc no s'està de recordar que el mèrit del canonge premonstratenc rau en el fet d'«haber recogido muchas preciosidades que acaso de otro modo perecerían o no serían tan conocidas».⁵²

Jaume Pasqual mantenia relacions tant amb Lluçia Gallissà com amb Francesc Xavier Dorca; aquest contacte, que comença forçosament a les aules de Cervera sota el mestratge de Josep Finestres, es va mantenir fins a la seva mort.⁵³ Així, considerant que Pasqual va traspasar el 1804, tres anys abans que el manuscrit de Viladamor ingressés a l'AEV i, per tant, presumptament abans que Gallissà el tingués a les mans, sembla lògic que fos l'aleshores propietari del volum, Francesc Dorca, qui li proporcionés directament notícia i còpia del pròleg de Viladamor.

51. Una descripció d'aquesta còpia a DURAN, BATLLE, MIRALLES, TOLDRA i TRES, *Repertori de manuscrits catalans...*, Barcelona, IEC, 1998, I, 231-232. Per a la producció manuscrita del pare Pasqual, vegeu «Els manuscrits dels "Sacrae Cathaloniae Antiquitatis monumenta" del P. Jaume Pasqual», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* V (1918-1919), 198-207.

52. VILLANUEVA, *Viage...*, XII, 91 i 92.

53. D'una banda, és conegut que l'autor de la làpida sepulcral de Pasqual és Gallissà (F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona-Sueca, Curial, 1973 (reimpr. facs. de Barcelona, J. Verdaguer, 1836), 470). De l'altra, recordem que als *Sacrae Cathaloniae antiquitatis monumenta* de Pasqual hi ha recollit el «Discurso del señor canónigo Dorca sobre si san Félix el Africano y san Cucufate fueron hermanos» (ms. 729-VII, 485), una «Carta erudita del canónigo Dorca» (ms. 729-VII, 545), entre d'altres papers; a més de mantenir relació amb Pasqual, Dorca també mantenia contacte amb el pare Caresmar (també a BC, ms. 729-IX, una carta de Dorca i la resposta del pare Caresmar sobre la consagració de l'església de Ridaura) i Martí (vegeu el que diu VILLANUEVA, *Viage...*, XIV, 187, sobre un monument conservat al convent de les caputxines de Girona que no se sap si és un bany o un baptisteri: «El difunto canónigo don Francisco Dorca es de este parecer [que són bany] en una disertación que he visto manuscrita contra el canónigo premonstratense de las Avellanas, don José Martí, que opinaba ser un baptisterio»); per a la producció dels pares Caresmar, Martí i Pasqual, vegeu F. MARTORELL, «Els manuscrits dels PP. Caresmar, Pasqual i Martí a la biblioteca del convent de Franciscans de Balaguer», *Estudis Universitaris Catalans* XII, 1927, 178-240, i E. Corredera, «La escuela histórica avellanense», *Analecta Sacra Tarraconensis* 34, 1961, 361-386 i 35, 1962, 183-257.

Setanta anys després que el ms. 224 de l'AEV ingressés al fons on és avui, el canonge Jaume Collell s'interessà de nou per la *Història* de Viladamor.⁵⁴ Des de la seva època de seminarista Collell ja remenava papers vells i copiava textos antics, una passió que el va acompanyar sempre. D'entre les matèries que més li interessaven, destacà molt aviat la història;⁵⁵ conreà la dedicació a aquesta disciplina bé a través de l'edició de textos històrics antics, bé amb la publicació de textos propis sobre la història.

El 1880 veia la llum, com a fulletó de *La Veu de Montserrat*, l'edició parcial dels tretze primers capítols de la *Història general de Catalunya* d'Antoni Viladamor, que l'any anterior havia estat precedida per la que fou també primera edició (i també parcial) de les *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent* de F. Comte.⁵⁶ L'edició d'ambdós textos, el de Viladamor i el de Comte, és deguda al canonge Collell, tot i que en el primer dels casos se'l presenta també com a autor d'unes notes inexistents.⁵⁷ Tant com la dedicació de Collell a la història és coneguda la seva amistat amb Jacint Verdaguer, a qui s'ha apuntat que Collell féu conèixer les *Il·lustracions* de Comte;⁵⁸ si això fos així no seria estrany que, simultàniament a l'obra del rossellonès, Collell fes a mans de Verdaguer la *Història* de Viladamor.

Collell devia treure el manuscrit de Viladamor de l'arxiu per fer-ne l'edició, ja que Massó i Torrents i Bohigas deixaren constància que hi faltava;⁵⁹ el volum probablement encara era a la impremta i no devia ser retornat fins anys més tard a l'Arxiu Episcopal, on avui es conserva.

Paral·lelament a la història dels manuscrits que transmeten l'obra de Viladamor, tenim constància que la *Història* va cridar l'atenció a molts altres historiadors i

54. Les notícies sobre el canonge Collell són de J. REQUESSENS, *Jaume Collell i la Renaixença*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1992 (tesi doctoral inèdita), i del mateix REQUESSENS, *Jaume Collell i la llengua catalana* Vic, Eumo/Universitat de Girona, 1994.

55. A través del coneixement de la història és, segons Collell, que el poble obté «la consciència clara y precisa de la seva personalitat» (J. COLLELL, *Regeneració*, 13, cito segons REQUESSENS, *Jaume Collell i la Renaixença*, 616). Com remarca Requesens (id., 618-619), la importància de la història en el pensament de J. Collell passa pel fet que aquesta «ajuda a conformar el present d'acord amb el propi passat, permet recuperar la consciència del país».

56. A. VILADAMOR, *Primera part de la Història general de Catalunya*, Vic, Estampa de Ramon Anglada, 1880 (fulletó de *La Veu de Montserrat*), a cura de Jaume Collell; a propòsit de l'edició de Viladamor per Collell remeto a les notes que en donava a E. MIRALLES, *Història general de Catalunya. d'Antoni Viladamor. Edició parcial i estudi*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1996 (tesi de llicenciatura inèdita), LXII-LXIV; per a l'edició del notari d'Illa vegeu les observacions de Tres a COMTE, *Il·lustracions...*, 32 i les notícies a la recensió d'aquest volum a l'ATCA, 18 (1999), (858-862), 861. Una llista més exhaustiva de totes les obres històriques editades pel canonge Collell a REQUESSENS, *Jaume Collell i la Renaixença*, 619-622.

57. Requesens destaca que «tenim raó per pensar que darrere d'aquestes publicacions hi havia Collell —i també el consell de Torras i Bages—, i fins potser n'era ell el transcriptor i curador de l'edició» (*Jaume Collell i la Renaixença*, 320). L'edició de la *Història* comença amb aquest peu: «Ara per primera volta donada a la estampa ab algunes anotacions per mossèn Jaume Collell, prebere», mentre que la de les *Il·lustracions* diu: «Obra inèdita del segle xvi que, tenint a la vista un tresllat fet de mà del cronista Pujades, publica ab algunes anotacions mossèn Jaume Collell, prebere, mestre en Gay Saber».

58. COMTE, *Il·lustracions...*, 32; cf. ORRIOLS, *Antoni Viladamor...*, 9-10 i 36-37.

59. MASSÓ I TORRENTS, «Manuscrits catalans...», 251, i Bohigas (fitxes del fons Patxot de la BC).

erudits al llarg d'aquests tres segles. Per recordar-ne només alguns exemples, sabem que a través de Pujades va conèixer l'obra de Viladamor el tortosí Francesc Martorell i de Luna, que el cita a la *Historia de la antigua Hibera* (1626),⁶⁰ i que dos anys més tard l'historiador barceloní figurava a la llista d'Andreu Bosc «Dels hòmens illustres han florit en lletres y tenen títols de escriptors naturals de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya», entre els autors de poesia, retòrica i història.⁶¹ Al tombant de segle XVIII Narcís Feliu de la Penya esgrimia com a font per als *Anales* i el *Fènix* l'obra de l'arxiver Viladamor;⁶² poc temps després, coincidint amb la revifalla cultural de Catalunya, revivia en mans del cercle de Cervera, i, a finals del segle passat, Collell el rescatava per a la posteritat iniciant una primera edició. En la mateixa línia d'interès, el nom d'Antoni Viladamor i la seva obra reapareixen en els catàlegs de N. Antonio, J. Salat i F. Torres Amat, entre d'altres.

Ens trobem, doncs, davant un autor, Antoni Viladamor, i una obra, la *Història general de Catalunya*, que val la pena reivindicar per a l'estudi de la historiografia catalana durant l'edat moderna. Viladamor és un personatge important històricament, com ho demostren, d'una banda una provada relació amb els Requesens-Zúñiga, i, de l'altra, els càrrecs que ocupà: primer, arxiver de l'Arxiu Reial de Barcelona (feina que recuperaria els darrers anys de la seva vida), i després, secretari del lloctinent general de Catalunya Diego Hurtado de Mendoza i de la Cerda. Però també, i sobretot, cal considerar Viladamor com a creador d'història, circumstància que hem de valorar situant l'autor en un àmbit de relacions familiars i laborals determinat (l'Arxiu Reial i Zurita, Beuter i Icard, a més dels esmentats Requesens-Zúñiga i Hurtado de Mendoza) i d'acord amb les circumstàncies històriques del moment (la nominació d'un cronista oficial d'Aragó i la demanda alçada pels tres braços a les Corts de 1564). La importància del text i de l'autor és reafirmada per la constatació que la *Història general de Catalunya* va superar la difícil barrera d'una transmissió únicament manuscrita, aconseguint generar curiositat des de la seva concepció fins als nostres dies: de Pujades fins a Collell molts erudits se n'han fet ressò, alguns en gran mesura i els altres menys, però de manera que mai, al llarg d'aquests segles, ha passat desapercebuda.

60. De la relació entre l'obra d'ambdós historiadors en parlo a MIRALLES, «Jeroni Pujades i la ciutat de Tortosa» [en premsa].

61. A. Bosc, *Sumari, índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Barcelona-Sueca, Curial, 1974 (reimpr. facs. Perpinyà, Pere Lacavalleria, 1628), 368.

62. Vegeu, per exemple, Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, Barcelona, Josep Llopis, 1709, III, 116b i Íd., *Fènix de Cataluña*, Barcelona, Base, 1983 (reimpr. facs. de Barcelona, Rafael Figueró, 1683), 11. Cal destacar, a més, que els *Anales* reporten informació inèdita aleshores sobre la biografia de Viladamor (extreta, en aquest cas, del dietari de Federic Despalau; per al deute de Feliu de la Penya sobre Despalau vegeu A. SIMON I TARRÉS, *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*, Barcelona, Curial, 1991, 92); cf. FELIU DE LA PENYA, *Anales...*, III, 185b.